

Christian IX

Fra Protokollprinz til Europas svigerfar

AF

ANDERS VIND EBBESEN¹

Christian 9. var statsoverhoved fra 15. november 1863 til 29. januar 1906. Dermed er han det tredje længst siddende statsoverhoved i Danmarkshistorien kun overgået af Christian 4. og Frederik 6., men i modsætning til de to andre, er Christian 9.s gerninger i store træk blevet forbigået af forskningen.

Målet med nærværende fremstilling er at undersøge, hvilket råderum man i litteraturen har tildelt Christian 9. i forskellige faser af hans liv. Dermed vil det også blive berørt, hvordan man i forskningen har forklaret, at Christian 9.s kunne transformere sig fra en tysk *Protokollprinz* til en nærmest helt folkelig svigerfar for Europa. Spørgsmålet er interessant af flere årsager. Umiddelbart eksplicerer den første lidet flatterende titel, at han som person ikke havde indflydelse på historiens gang. Omvendt kan betegnelsen "Europas svigerfar" give konnotationer til en dukkefører, der kunne trække i tråde fordelt over hele kontinentet. Dette præsenterer et klart skisma; var Christian 9. ifølge forskningen en aktør med fri vilje der påvirkede historiens gang, eller var han en rekvisit, der af hensyn til den praktiske nødvendighed blev nødt til at agere, som han gjorde?

Målet med nærværende fremstilling er ikke at påpege småfejl i den eksisterende litteratur, men at identificere den overordnede *fortælling*, som er blevet skabt om Christian 9.s agens fra hans udpegning som tronarving til provisorietidens afslutning. Udforskningen vil i udpræget grad referere den eksisterende litteratur, men vil samtidig forholde sig kritisk til selvsamme litteratur og søge at identificere lakuner og problematiske slutninger. Der vil umiddelbart blive redegjort for de metodiske overvejelser, som ligger til grund for fremstillingen som helhed.

¹ Denne opgave er downloaded fra / this paper has been downloaded from:
www.almuevennen.dk

Derefter analyseres kort de genrer, som den anvendte litteratur kan kategoriseres i, som efterfølges af den diskuterende redegørelse, der rundes af i konklusionen, hvor de ovennævnte spørgsmål finder svar.

Metodiske overvejelser

At lave en udredning af den eksisterende forskning om et bestemt persons liv og levned medfører udfordringer på to distinkte niveauer. På det øverste niveau støder man på historiografiens generelle problem med den valgte litteraturs repræsentativitet og den efterfølgende udfordring med fyldestgørende at identificere skoler indenfor forskningen. Når man historiografisk beskæftiger sig med en bestemt person er der imidlertid endnu en udfordring, da den relevante litteratur kan være særdeles divergerende rent genremæssigt, især når der ikke eksisterer et større korpus af litteratur der fokuserer på personen. Til brug for min analyse har jeg valgt at inddele litteraturen i tre kategorier; Biografier, faglitteratur og alment formidlende litteratur. Karakteristika ved disse genrer bliver gennemgået i følgende afsnit.

Målet med denne fremstilling er, som angivet i indledningen, at undersøge hvordan man i forskningen og litteraturen har håndteret Christian 9.s råderum. Der bliver arbejdet ud fra en hypotese om, at man i nogen grad har nedskrevet Christian 9.s indflydelse på historien, ved at reducere det råderum han havde at agere i. Dette udgangspunkt kan synes revisionistisk og når den eksisterende litteratur samtidigt udforskes induktivt åbner der sig en række faldgruber, hvor tendensen til at søge bekræftelse for den allerede formulerede hypotese formentligt er den største. Dette problem imødegås ved inddragelse af forskelligartet litteratur og en markant brug af citater, der fremstår som repræsentative for de værker der citeres fra. Der bliver i analysen kun inddraget samtidige kilder, der er gengivet i litteraturen. Såfremt selve målet med nærværende fremstilling var at vurdere, om man har taget fejl i forskningen, ville et studie af samtidige kilder have været på sin plads. Målet er imidlertid ikke at komme frem til *wie es eigentlich gewesen*, men alene at diskutere hvordan forskningen har fremstillet kongen og i hvor høj grad den eksisterende litteratur formår at underbygge sine konklusioner i de kilder den har valgt at inddrage.

Fremstillingen vil følge Christian 9.s levned forholdsvis kronologisk. Det vil blive undersøgt hvor meget agens kongen er blevet tildelt på hans vej til tronen, omkring selve tronbestigelsen, i forbindelse med den gennemsete grundlov, i løbet af provisorietiden og slutteligt hvilket eftermæle litteraturen overordnet har tildelt ham.

Anvendt litteratur

»L’histoire biographique et anecdotique, qui est tout en bas de l’échelle, est une histoire faible, qui ne contient pas en elle-même sa propre intelligibilité, laquelle lui vient seulement quand on la transporte en bloc au sein d’une histoire plus forte qu’elle...«,² mente en af strukturalismens stærkeste fortalere, og satte dermed fingeren på, hvad han opfattede som biografens ømme punkt: Hvad er den værd, hvis den ikke bringes indenfor en større historisk ramme? Hvor journalister uden større bekymring for historisk relevans kan skrive den ene *Bildungsroman* efter den anden om historiske personer, har faghistorikere siden 1960’erne kæmpet med biografien som genre. Da Niels Thomsen i midten af 1990’erne stillede sig kritisk overfor en række biografier, som han fandt lidet relevante for forståelsen af historien, var det et udtryk for den ide, at historievidenskab handler om at beskrive samfundets udvikling, og i den forbindelse er biografier blot et værktøj til at forstå de store mænd, som har styret historiens gang.³ Biografien har således haft trange kår anden halvdel af det 20. århundrede. Først pga. strukturalismens sejrsgang i *academia* i 1960’erne og 1970’erne, og dernæst pga. det diffuse og implicite relevanskrav, som den traditionelt-politiske del af historikermiljøet har opstillet. I disse forhold findes muligvis også årsagen til, at regulære faghistoriske biografier omkring Christian 9. er fraværende: Han er formentligt blevet betragtet som perifer i den politiske udvikling. Dermed ikke sagt, at han ikke havde en betydning, men den blev vurderet for lille til, at den kunne bære en fortælling med udgangspunkt i hans person, dvs. en biografi efter Thomsens hoved. Dertil kommer naturligvis kildeudfordringen, hvor adgang til de glücksborgske privatarkiver er begrænset og kræver den siddende regents accept. Det nærmeste vi kommer en fagbiografi er Olden-Jørgensens *Prinsessen og det hele kongerige*, der følger typiske biografiske kendetegn som en (forholdsvis) stærk kronologi og et forsøg på at identificere personens karakter, hvilket ofte karakteriserer en biografi.⁴ På den ene side er Christian 9. central i Olden-Jørgensens bog og får som første konge af den glücksborgske slægt en særlig dækning, men omvendt indgår han også blot som en brik i en europæisk og dynastisk fortælling. Bogen er alligevel værd at inddrage, da den er det nærmeste vi kommer en faghistorisk biografi over Christian 9. Det er karakteristisk, at andre der har arbejdet biografisk med kongen også

² Claude Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage* (Paris: Plon, 1962), 346.

³ Jes Fabricius Møller, ”Biografien som moderne genre”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 109, 18. række bind VI (2009): 506.

⁴ *Ibid.*, 504.

har gjort det med udgangspunkt i de omkringliggende strukturer og personer. Et eksempel er Bo Bramsens 2-bindsværk *Huset Glückborg i 150 år*, der også beskæftiger sig med Christian 9., men primært interesserer sig for dynastiets historie. På samme måde beskæftigede Ole Kilerich sig med *Politikeren Estrup og hans konge*, hvor Christian 9., som titlen indikerer, må se sig rubriceret som følgesvend til Estrup. Den eneste biografi der vitterligt tager udgangspunkt i Christian 9. er Hans Roger Madol's *Christian IX, Europas Svigerfader* fra 1936. Dens hagiografiske præg er dog overvældende, som en nutidig kritiker pointerer: »Madol's uncritical assessment provided continued access to the royal family, and more biographies«. ⁵ Det er her værd at bemærke, at med »adgang til den kongelige familie» menes der mulighed for interview og ikke arkivadgang. Madol udførte, ifølge egne ord, et omfattende arkivstudie, men havde ikke adgang til kongehusets arkiv. ⁶

Christian 9. er også blevet berørt i den tungere faglitteratur. Et eksempel på dette er Niels Neergaards *Under Junigrundloven*, der bruger godt hundrede sider på at beskrive de politiske begivenheder fra Christian 9.s tronbestigelse den 15. november 1863 til nytår samme år. Erik Møller bruger lidt færre sider i *Helstatens Fald* for at dække samme periode, men detaljerigheden er i begge værker høj. For begge værker gælder det, at de er resultatet af et omfattende kildestudie af politiske aktørers breve og dagbøger fra den behandlede periode. Grethe Jensen skrev: »At 1800-tallets politikere var så flittige med at oprette personlige arkiver og Rigsarkivet så liberal med at give dem plads, har måske af og til fristet historikerne over evne?«. ⁷ Vi bør ikke begræde datidens skriveiver, da den overvældende mængde kilder fra perioden giver et detaljeret, men desværre omstændeligt, billede af Christian 9. Disse værker vil primært blive inddraget i redegørelsen omkring tronbestigelsen pga. deres periodiske afgrænsninger, hvor Neergaard slutter i 1866 og Møller omkring fredsslutningen i 1864. De efterfølgende perioder vil blive dækket med hovedvægt på Troels Finks *Estruptidens politiske historie*, som dækker perioden 1875-1894 og dermed er placeret centralt i Christian 9.s regeringsperiode. Finks værk synes oprindeligt tænkt som en Estrup-biografi, men da han »fandt forbindelserne mel-

⁵ Oliver B. Pollak, "The Biography of a Biographer: Hans Roger Madol (1903-1956)", *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, 78:1 (2003): 79.

⁶ Ibid.

⁷ Grethe Jensen, "Politisk biografi", *Historisk Tidsskrift*, Bind 15. række, 6 (1991): 76.

lem mand og værk få og spinkle«⁸ blev det til en generel politisk historie, der som hovedværk for provisorietiden er essentiel for at afdække kongens handlerum i de omdiskuterede år.

Slutteligt skal den alment formidlende litteratur berøres. Man kan stille spørgsmål ved, om populærlitteratur bør indgå i en historiografisk analyse. Imidlertid tvinger den almene litteratur ofte forfatterne til at bruge den brede pensel og det resulterer ofte i en ganske sammenhængende, men også lettere tendentiøs fortælling da præsentationsformen ikke levner megen plads til nuancerede detaljer. Der er i diskussionen sikret en vis spredning (både hvad angår detaljeringsgrad og udgivelsestidspunkt), ved at inddrage redegørelser fra Povl Engeltofts bidrag i *Det danske folks historie* fra 1929 til Ole Feldbæks et-binds *Gyldendals bog om Danmarks historie* fra 2004 og en række værker derimellem.

Protokolprinsen

»Vi skylde Hs. Majestæt aabent at sige, at der hersker megen Tvivl, om hans personlige politiske Anskuelse staa i Samklang med dem, Folkets oplyste og selvfølende Flerhed hylder, og at man finder denne Tvivl bestyrket ved Karakteren af den Omgivelse, han hidtil har yndet [...] Vil Kong Kristian IX begynde sin Regering i Ro og Orden og under gode Varsler, saa tilraade vi paa det indstændigste Hs. Majestæt ikke at tøve en Dag længere end højst nødvendigt [...]«⁹, var den nationalliberale avis Fædrelandets velkomsthilsen til Christian 9. da han blev udråbt som konge.⁹ Skæbnens ironi ville have det, at Frederik 7. døde på Glücksborg Slot ved Flensborg i Slesvig to dage efter, at Novemberforfatningen 13. november var blevet vedtaget i Rigsrådet. Nu stod Christian 9. som ny konge, og blev afkrævet en underskrift der ville stride direkte imod det mandat han havde fået af stormagterne i forbindelse med Londonaftalerne (eller *protokollerne*, deraf Protokollprinz),¹⁰ der havde udpeget ham som tronarving med bevarelsen af den danske helstat som formål. At han var endt i denne penible situation var, ifølge forskningen, hverken hans egen fortjeneste eller skyld.

Årsagen skal derimod findes i hvad man har kaldt fyrstelig familieplanlægning,¹¹ hvor den senere Christian 9. imidlertid ikke stod først

⁸ Niels Thomsen, "Biografiens nye bølge – en skæv sø?", *Historisk Tidsskrift*, Bind 16. række, 6 (1997): 418.

⁹ Gengivet i Niels Neergaard, *Under Junigrundloven, Bind II, Del 2* (København: Gyldendalske Boghandel, 1916), 873-874.

¹⁰ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 36.

¹¹ Sebastian Olden-Jørgensen, *Prinsessen og det hele kongerige* (København: G. E. C. Gads Forlag, 2003), 20.

for. »Når han alligevel blev konge af Danmark, så var der ikke tale om det, man normalt vil forstå ved en dynastisk tilfældighed, dvs. et usandsynligt, men for den pågældende lykkeligt sammentræf af dødsfald. Prins Christians vej til tronen var heller ikke frugten af bevidst planlægning og målrettet indsats. Der var derimod tale om et næsten eventyrligt sammenfald af storpolitik, tidsånd og biologiske tilfældigheder, der som alle sammenfald har en forhistorie«. ¹² Denne passage opsummerer meget præcist den konsensus der eksisterer om Christian 9.s vej til tronen. Først bliver tilfældighedernes spil og lykkelige sammentræf udelukket. At den fremtidige konge, eller andre personer, skulle have haft afgørende indflydelse bliver derefter afvist. I stedet skal forklaringen findes i storpolitik, tidsånd og biologi. At kalde Olden-Jørgensen for strukturalist ville være både uhøfligt og forkert, men forklaringen synes i al fald at reducere de involverede aktørers agens.

Roar Skovmand bidrager i *Politikens Danmarks Historie* med et tilsvarende synspunkt, hvor ordene »Den europæiske Nødvendighed« udgør titlen på kapitlet, der beskriver Christians vej til tronen. ¹³ Der er rimelig konsensus om forløbet der gjorde Christian til arveprins: Da Frederik 7. ikke synes at levere nogen tronarving gik man i gang med at lede efter en egnet erstatning, hvilket i denne sammenhæng betød en mand af fyrstelig slægt, der dels kunne accepteres af stormagterne, dels kunne relateres til det eksisterende oldenborgske kongehus og som ikke havde gjort sig (for) upopulær hos det danske folk. ¹⁴ Det opfyldte Christian, selvom det ifølge forskningen ikke var hans egen skyld.

Han var blevet hentet til Danmark i 1832 af Frederik 6. kort efter sin faders død. Bramsen giver som forklaring på at netop Christian blev udvalgt af børneflokket på 10 der talte 7 brødre »At Dronning Marie, der havde kendt samtlige sine søstersønner fra de helt unge år [...] altid havde syntes bedst om Christian. Han var naturligvis også ubetinget den kønneste og mest elegante af brødrene og vel også den, der i hele sin væremåde virkede mindst ”tysk”«. ¹⁵ Olden-Jørgensen betragter det, at Christian blev udvalgt, som »en i og for sig vilkårlig afgørelse«. ¹⁶ Efter ankomsten til København blev den 14-årige prins anbragt på Landkadetakademiet, hvor en oberst Linde både blev hans

¹² Ibid., 11.

¹³ Roar Skovmand, *Danmarks Historie, Bind 11, Folkestyrets Fødsel 1830-1870*, red. John Danstrup og Hal Koch (København: Politikens Forlag, 1971), 322.

¹⁴ For den mest udførlige beskrivelse se Bramsen, *Glückborg, 83-104*. Se også Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 10-42 og Skovmand, *Historie*, 322-335.

¹⁵ Bramsen, *Glückborg, 83*.

¹⁶ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 26.

formynder og sørgede for oplæringen. At Christian var blevet udvalgt blandt sine brødre gav ham den fordel, at han ved treårskrigen udbrød 16 år senere *tilfældigvis* befandt sig i Kongeriget, i modsætning til hans brødre. Den ældste bror, Carl (1813-26), den næstældste, Friedrich (1814-85) og den yngste, Nicolaus (1828-49) var i kongens tjeneste, men valgte at slutte sig til de slesvig-holstenske oprørere. To andre brødre, Julius (1824-1903) og Hans (1825-1911), valgte også at deltage i krigen på slesvig-holstensk side, men som preussiske officerer blev de ikke i fyrstelige øjne betragtet som forrædere i samme grad, da de ikke havde brudt nogen troskabsed. Fælles for alle disse brødre var det dog, at de i forbindelse med krigen havde afskrevet sig ethvert folkeligt mandat i kongeriget.¹⁷ Man har i forskningen hæftet sig ved hvor tilfældigt det var, at Christian var blevet hentet til København, og at han var der da krigen brød ud, dvs. at han ikke selv øjensynligt havde haft nogen indflydelse på det forhold. Det er her værd at notere livsbanen for hans sidste bror, den to år ældre Wilhelm (1816-93). Wilhelm modtog militær uddannelse i hertugdømmerne, hvorefter han i 1833 blev hentet til København af Frederik 6. for at blive kaptajn i artilleriet. Wilhelm valgte i 1835 at forlade Danmark for en militærkarriere i udlandet og endte med kongens billigelse i Østrig, hvor han indtil sin pensionering i 1872 gjorde karriere i militæret.¹⁸

Ovenstående redegørelse gengiver koncist fortællingen om Christians søskende, og hvordan han endte med at være den mindst ukvalificerede, set fra et nationalt synspunkt. Men redegørelsen understreger også de enkelte aktørers handlerum. Dronning Marie *valgte* Christian ud af søskendeflokken, tre af brødrene *valgte* at forråde deres konge, to af brødrene *valgte* at støtte oprørerne og en bror *valgte* en militærkarriere i udlandet. Skal man tro på den eksisterende forskning lader det ikke til, at den unge Christian på noget tidspunkt foretog et valg, men fravalg er også et valg. Christian var i 1836 blevet udnævnt til ritmester ved Hestgarden,¹⁹ en titel der i rang svarede til kaptajn, dvs. samme rang som Wilhelm havde i artilleriet. I samtiden var det ikke atypisk for adelige at gøre militærkarriere på tværs af landegrænser – for dem betød det nationale endnu ikke det store, hvilket Moltke (den ældres) karriere, afhængigt af synspunkt, står som både det mest lysen-

¹⁷ Ibid., 26-28.

¹⁸ Bramsen, *Glücksborg*, 76 og Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 27.

¹⁹ Bramsen, *Glücksborg*, 84.

de og dunkle eksempel på.²⁰ At Christian foretrak at være i København illustreres måske bedst ved, at han i 1841 direkte afslog et tilbud fra Friedrich Wilhelm 4. om ansættelse i det preussiske garderkorps.²¹ Man kan kort sagt konkludere, at Christian *valgte* et liv i København og det ikke var helt tilfældigt, at han befandt sig i kongeriget i 1848.

Udover en tilknytning til landet skulle der også være en forbindelse til det danske kongehus, hvilket Christian opnåede via sit ægteskab: »Prins Christians »billet» til tronen var hans hustru, prinsesse Louise af Hessen (1817-98), som han var blevet gift med i 1842«. ²² Louises far var kommandant i København, og moderen var prinsesse af Danmark og søster til Christian 8. Det gav mulighed for, at tronfølgeren blev fundet i hendes linje.²³ Imidlertid havde Louise en storebror, Friedrich af Hessen (1820-84), der stod først for og han havde forbedret sin stilling, da han i 1845 var blevet gift med Alexandra, storfyrstinde og datter af zar Nikolaj 1.²⁴ Imidlertid døde Alexandra i barselsengen 9 måneder senere og da Friedrich indlod sig på et forhold med en danserinde endte han på et sidespor.²⁵ Det er her værd at bemærke kronologien. Christian havde ved sit ægteskab i 1842 placeret sig i den rigtige linje, for derefter at se sig overhalet i 1845 for igen at komme i førertrøjen pga. konkurrentens ulykke og senere valg. Inden da havde Christian dog, i samarbejde med Louise, allerede gjort sig selv mere interessant som tronfølger, da næste generation (den senere Frederik 8.) allerede var kommet til verden i 1843.

Afslutningsvis skal den sidste faktor, stormagterne, behandles. I 1937 blev den 19 år gamle Christian, af Frederik 6., sendt til England i forbindelse med den et år yngre Victorias tronbestigelse og året efter igen i forbindelse med hendes kroning.²⁶ I dele af litteraturen har man betegnet dette besøg som et nederlag for den udsendte prins, da han skulle have bejlet til den allerede bredskuldrede dronning uden held.²⁷ Efter sigende skulle Victoria have fundet ham »ganske tiltalende«,

²⁰ N. P. Jensen, *Generalfeltmarskal Grev von Moltke* (København: Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri, 1892).

²¹ Bramsen, *Glücksborg*, 87.

²² Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 35.

²³ Hans Roger Madol, *Christian IX, Europas svigerfar* (København: Aschehoug, 2006), 25.

²⁴ Bramsen, *Glücksborg*, 92.

²⁵ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 36.

²⁶ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 36.

²⁷ Ole Küllerich, *Politikeren Estrup og hans konge* (København: Gyldendal, 1975), 35-37.

men hendes familie sørgede for at hun blev gift til anden side.²⁸ Christians næste optræden på den europæiske scene kom i 1842, hvor Christian 8. sendte ham til Sankt Petersborg, for at gratulere det kejserlige sølvbryllupspaar. og endnu engang gjorde den unge udsending et godt indtryk på værten.²⁹ Formålet med turen var imidlertid ikke alene, at overbringe en lykønskning. Christian 8. var ganske bevidst om Frederik 7.s barnløshed, hvilket især gav problemer i forhold til Holsten, hvor en række landområder ikke kunne nedarves i *kvindelig linie*, og derfor ville falde tilbage til den gottorpske slægt, som zaren var knyttet til, ved en manglende mandlig linje i den oldenburgske slægt. Den unge Christian skulle overbevise zaren om ikke at gøre hans ret gældende, og missionen lykkedes da »Czar Nikolai 1. blev så indtaget i den unge, danske prins, at han uden betænkning gav de fornødne indrømmelser«. ³⁰

Ovenstående gennemgang bør illustrere, at Christian 9. vej til tronen ikke alene kan reduceres til »storpolitik, tidsånd og biologiske tilfældigheder«. For selvom disse forhold så afgjort spillede en rolle, så traf den kommende konge også en række valg og udførte et stykke arbejde, som placerede ham i en gunstig position. Han valgte at blive i København, selvom »Hans stilling i Danmark [ikke var] særlig solid«, ³¹ og han ikke bare valgte, men formåede, at blive gift ind i den rigtige linje til trods for, at »En 24-årig officers ritmestergage [ikke var] meget af [sic] gifte sig på«. ³² Den sidste brik var stormagternes accept. Her anerkender historieskrivningen, at Christians tidligere besøg hos zaren havde en betydning. Frederik 7. havde set sig sur på Christian, da han, på samme måde som store dele af hoffets øvrige omgangskreds, boykottede grevinde Danner. I stedet havde Frederik 7 foreslået, at Christians ældste søn, Frederik, skulle blive udpeget som tronfølger. ³³ Der er i litteraturen uenighed om, hvorvidt den russiske zar var klar over, at Frederik 7. nærede antipati mod Christian. Madol skrev »zaren er fuldt ud klar over denne bevæggrund og ved at imødegå den [...]«, ³⁴ mens Bramsen anfører »Czar Nicolai. – der ikke kendte Frederik 7.s personlige aversion imod Christian 9. – tilskrev derfor i maj

²⁸ Bramsen, *Glückborg*, 84.

²⁹ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 37.

³⁰ Bramsen, *Glückborg*, 91-92.

³¹ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 37.

³² Bramsen, *Glücksborg*, 89.

³³ Bramsen, *Glücksborg*, 100 og Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 37.

³⁴ Madol, *Christian*, 55.

1851 Frederik 7. således«,³⁵ hvorefter følger zarens brev med støtte til Christian. Det kan synes, at være en banal uoverensstemmelse i litteraturen, for alle er enige om, at Christian havde gjort et godt indtryk på zaren ved flere lejligheder. Men hvis Madols udlægning står til troende, må man konstatere, at Christian havde gjort et virkeligt godt indtryk, al den stund, at zaren så bevidst trodsede den siddende regent. I sidste ende blev resultatet Londontraktaten, som blev underskrevet 8. maj 1852 af Danmark, England, Frankrig, Østerrig, Preussen, Rusland og Sverrig-Norge,³⁶ hvorefter den skulle ratificeres i de enkelte lande. Det skete alle steder, undtagen i Preussen, og der skulle også gå godt et år, inden Frederik 7. ratificerede aftalen den 31. juli 1853.³⁷ Dermed var prins Christian klar til at bestige tronen, når den oldenburgske slægts mandslinie uddøde.

Tronbestigelsen

»Sjælden har vel en Konge umiddelbart ved sin Tronbestigelse staaet overfor en pinligere og mere skæbnesvanger Afgørelse end den, som her krævedes af Kong Kristian«, skrev Neergaard sympatiserende om Christian 9., og den situation han stod i, som nyudnævnt konge i november 1863.³⁸ I litteraturen om begivenhederne der ledte op til 2. slesvigske krig, har man beskæftiget sig ganske meget med det samme tema, som nærværende analyse behandler; aktør mod struktur, frihed mod nødvendighed. Men forskningsgenstanden har været de nationalliberale med henblik på at afklare *skyldsspørgsmålet*. Der eksisterer kort sagt to skoler indenfor den danske 1864-litteratur: På den ene side har man Neergaard, der tillægger ministeriet Hall og de nationalliberale generelt et markant ansvar for den ulykkelige krig. I denne fortælling forsøgte kongen, med bred opbakning fra stormagternes diplomater, at få Hall til at vige fra den fastlagte linje. Neergaard beskriver situationen den 20. december, da Rigsrådet hjemsendes imod kongens ønske: »Havde Hall i et fortroligt Møde med Rigsraadets Medlemmer fremstillet Situationen som den var og sat hele den store personlige og politiske Autoritet, han raadede over, ind paa at bevæge Forsamling til at føje sig i det uundgaaelige, er der i hvert fald en *Mulighed* for, at det

³⁵ Bramsen, *Glücksborg*, 100.

³⁶ »London-traktaten 8. maj 1852», sidst redigeret 8. august 2012, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/london-traktaten-8-maj-1852/>.

³⁷ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 38.

³⁸ Neergaard, *Junigrundloven*, 873-874.

fornødne Flertal havde fulgt ham [...]«. ³⁹ Overfor Neergaard står Møller, der havde en fatalistisk tro på krigens uundgåelighed: »Der var ingen Vej tilbage. Men forstod den nye Konge det fuldt ud?« ⁴⁰ De to opfattelser af de nationalliberales råderum har præget debatten efterfølgende, hvor Aage Friis har tilsluttet sig Neergaard, ⁴¹ mens Povl Bagge har sluttet op om Møllers fortolkning. ⁴² Viggo Sjøqvist fandt et standpunkt i midten: »Om den udvikling, der førte frem til krigen, siger dr. Erik Møller fuldstændigt rigtigt, at ansvaret her for ikke alene kan lægges på det nationalliberale parti. Det må praktisk talt hele folket bære [...]«, men på den anden side »Det er derfor ikke helt uretfærdigt, når det er de nationalliberale ledere, der er kommet til at stå som de hovedansvarlige«. ⁴³

Når der her er blevet dvælet ved forskningens holdning til de nationalliberales råderum, er det for at dokumentere med hvilken energi man har behandlet det emne. Omvendt er det med kongen og hans råderum. Det er betegnende, at Bagge i sin anmeldelse ikke en eneste gang berører kongens ageren, Sjøqvist berører kongens handling én gang, mens Friis i større omfang inddrager kongen i sin diskussion. Det kunne foranledige en til at antage, at kongen kun berøres perifært hos Neergaard og Møller, men det er på ingen måde tilfældet. Der findes ingen litteratur, der ligeså detaljeret forsøger at redegøre for en situation Christian 9. befandt sig i, hvad han mente og hvordan han agerede, end de to værkers behandling af perioden fra tronbestigelsen til fredsslutningen i 1864.

Der er almen konsensus om, at kongen stod i begivenhedernes centrum, da han besteg tronen, og at hans underskrift på den nye forfatning ville få store konsekvenser. Frederik 7. ville uden tøven have underskrevet Novemberforfatningen, men Christian 9. var jo netop kommet til tronen med henblik på, at holde helstaten sammen. Kunne kongen lade være med at skrive under? Hvidt har opsummeret forskningens almene svar ganske koncist: »Kongen stod næsten helt isoleret - folkestemningen i byen var så truende, at hans valg stod mellem at

³⁹ Neergaard, *Junigrundloven*, 967.

⁴⁰ Erik Møller, *Helstatens fald, Bind I* (København: G. E. C. Gads Forlag, 1958), 594.

⁴¹ Aage Friis, ”’Under Junigrundloven’ og dens forfatter”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 9. række, 1 (1918): 89-128.

⁴² Povl Bagge, ”Erik Møller: Helstatens Fald 1855-64”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 11. række, 6 (1960): 105-110.

⁴³ Både dette og foregående citat findes i Viggo Sjøqvist, ”Erik Møller: Helstatens Fald. I-II”, *Historie/fyske Samlinger*, Bind Ny række, 5 (1959): 101-102.

abdicere eller at underskrive loven og tage den krig, som han kunne forudsige ville blive resultatet«.44 Hvidt udelukker dermed den udvej, som kongen søgte, nemlig at få regeringen til at ændre kurs. Dermed placerer Hvidt sig ganske tydeligt på Møllers side, hvor kursen var sat og krigen uundgåelig. Samtidigt afslører citatet hvad der ifølge Hvidt (og Møller-skolen generelt) bærer historien fremad, nemlig *folket*. Det er korrekt, at Christian 9. stod isoleret i forhold til folket, men hans tøven blev støttet af den europæiske elite og danske diplomater, der ikke var engageret i det nationalliberale projekt. Neergaard beskriver, hvordan preusserne allerede 13. november havde gjort deres standpunkt klart overfor Hall, den danske gesandt i Berlin, Quaade, advarede igen den 17. november, mens der fra London indløb besked til deres gesandt i København om, at man selvfølgelig ikke skulle presse den nye konge til, at træffe en beslutning der var hans folk imod men at en vis opsættelse ville være hensigtsmæssigt. Russerne var endnu mere kontante og henviste i deres henvendelse direkte til Londontraktaten.45

Christian 9. var som sagt ikke uden handlekraft i situationen, men rammes især i Møllers fremstilling af de strukturer han skulle indgå i: »Men her stod Prins Christian ved det Rhodos, hvor der skulde springes: Vilde han, kunde han, nu da han skulde være dansk Konge, tilpasse sig det System, han kom til at gaa ind under? Det var spørgsmaalet«.46 Dette citat følger en længere udredning af Christians tyske baggrund, hans konservative sindelag og hans forståelse af kongehusets rolle i politik, som Møller selvsagt ikke er enig i. Det system, som Møller henviser til at kongen skulle indgå i, er således *parlamentarismen*. Det vil være for omfattende her at redegøre for diskussionen om hvorvidt der med Junigrundloven i 1849 var blevet indført parlamentarisme, men emnet skal berøres, for at man forstår Møllers fortolkning af begivenhederne i slutningen af 1863.

Ifølge Møller og Hvidt er der ikke tvivl om, at parlamentarismen blev indført i 1849, for efterfølgende at blive stækket med den gennemsete grundlov i 1866. Hvidt beskriver malende den gennemsete grundlov som »en grundlov, der ikke fungerede ordentligt, og som kunne misbruges til at stande *udviklingen*, når det passede den ene part«47 (min kursivering) og hvordan den »kom til at forpeste dansk politik i de

⁴⁴ Hvidt, *Danmarkshistorie*, 123.

⁴⁵ Neergaard, *Junigrundloven*, 878-880.

⁴⁶ Møller, *Helstatens I*, 586.

⁴⁷ Hvidt, *Danmarkshistorie*, 150.

følgende 50 år«.48 Til denne skole hører også Claus Friisberg, hvis holdning til spørgsmålet afsløres allerede i titlen på hans disputats, *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget, partiernes kamp om forfatningen 1848-1920*. Modstanderne af denne udlægning har imidlertid et godt, om end banalt, kort på hånden: Ordet parlamentarisme synes første gang registreret i 1873.49 Begrebets sene fremkomst udelukker dog ikke princippet tilstedeværelse på et tidligere tidspunkt, men som Fabricius Møller har dokumenteret ved sin opposition til Friisberg's disputats, var parlamentarisme ikke noget, som de (national)liberale kæmpede for i 1848-49. Tværtimod så »må det konstateres, at parlamentariske ideer overvejende blev taget op af modstandere, der ønskede at udtrykke deres bekymring ved den slags principper«.50

Med ovenstående in mente kan man i højere grad forstå Møllers fremstilling af Christian 9.s råderum ved tronbestigelsen, og dermed hvordan Møller og Neergaard kunne komme til to ganske forskellige syn på kongen. Neergaard anerkendte kongen som en politisk aktør, mens Møller placerede historiens gang hos folket og i strukturer, som Christian 9. aldrig kom til at forstå: »Det var formodentligt Kongen og hans nærmeste alene, der haabede noget andet [end krig] og ventede at kunne opnaa det ved et Ministerskifte. Klogere var de ikke; imidlertid kan ingen lægge en Alen til sin Vækst«.51 I sidste ende er det et spørgsmål om hvor megen fri vilje, de involverede aktører blev tildelt. Da Neergaard skrev sit værk, var det med det formål at redegøre for de involveredes handlinger, mens Møller ønskede at identificere de strukturer der ledte til helstatens fald. Hvor Neergaard søgte at redegøre, søgte Møller at forklare. Deri findes også forklaringen på, at Møller igen og igen søger at illustrere, hvor afkoblet kongen var fra historien, som når han beskrives som »en énsom Nattevandrer i Kvarteret ved Larsens Plads« uden forståelse for krigens uundgåelighed.52 Hele Møllers værk søger således, at forklare *nødvendigheden* af helstatens fald.

⁴⁸ Hvidt, *Danmarkshistorie*, 154.

⁴⁹ Jes Fabricius Møller, "Junigrundloven og parlamentarismen", *Historisk Tidsskrift*, Bind 108, 18. række bind V (2008): 198. Ordet synes dog allerede brugt ifm. forarbejdet til grundloven fra 1866, jf. Jens Himmelstrup, *Den provisoriske lovgivning i Danmark* (Kjøbenhavn: Nyt Nordisk Forlag, 1948), 47. Dette ændrer dog ikke på pointen, at ordet ikke fandt positiv anvendelse ifm. Junigrundloven.

⁵⁰ Fabricius Møller, *Junigrundloven*, 199.

⁵¹ Møller, *Helstatens II*, 42.

⁵² Møller, *Helstatens I*, 630.

Der er imidlertid et sted, hvor man i forskningen i forbindelse med krigen i 1864 har tildelt Christian 9. et råderum, som også blev forsøgt anvendt: Tilbuddet til Bismarck om at Danmark kunne indtræde i Det Tyske Forbund, eller som Buk-Swienty udtalte til Politiken: »Jeg har flere gange tænkt: Holy shit, står der virkelig, at man forsøgte at få Danmark til at blive en del af Tyskland?«. ⁵³ Historien er dog ikke ny, og som Claus Møller Jørgensen har bemærket berører både Neergaard og Møller forespørgslen, men uden at det var at betragte som noget ekstraordinært. ⁵⁴ Fabricius Møller har også nedtonet det sensationelle i historien, da kongen havde vidtrækkende kompetencer i udenrigspolitikken. ⁵⁵ Claus Bjørn, der uden tvivl har kendt til tilbuddet, valgte slet ikke at omtale det i sit bidrag til *Dansk Udenrigspolitiks Historie*, ⁵⁶ mens Fink omtaler tilbuddet kort som et eksempel på den imødekommenthed overfor Tyskland, som han mente prægede Christian 9. igennem alle årene. ⁵⁷ Litteraturen er dog enig om, at kongen havde et vist råderum i udenrigspolitikken og at han anvendte dette. Rerup opsummerede ganske klart: »I hele perioden fra 1864-1914 spillede kongerne en aktiv rolle ved udenrigspolitiske afgørelser, navnlig i krisetider«. ⁵⁸

Den gennemsete grundlov

Hvor kamppladsen i Christian 9.s første år ved magten havde været Slesvig, kom de store kampe i resten af hans regeringstid til at stå i Rigsdagen. Den reviderede grundlov fra 1866, der ifølge store dele af forskningen kom til at skabe så meget splid, blev berørt kort ovenfor, men fortjener en nærmere gennemgang. Når man ved, at stridspunktet senere blev de provisoriske love er det umiddelbart interessant at se, hvilke rammer den gennemsete grundlov af 1866 gav. Provisoriske

⁵³ ”Hemmeligt arkiv: Kongen tilbød Danmark til tyskerne efter 1864”, sidst redigeret 18. august 2010, <http://politiken.dk/kultur/article1038865.ece>.

⁵⁴ Claus Møller Jørgensen, ”Tom Buk-Swienty: Dommedag Als 29. juni 1864”, *Temp – Tidsskrift for historie*, Nr. 1 (2010): 189.

⁵⁵ Jes Fabricius Møller, ”Krigen i 1864”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 111, hæfte 1 (2011): 244.

⁵⁶ Claus Bjørn, ”Den uløselige knude 1852-1864”, i *Dansk Udenrigspolitiks Historie*, Bind 3, red. Carsten Due-Nielsen et al. (København: Gyldendal Leksikon, 2003): 241ff.

⁵⁷ Troels Fink, *Estruptidens politiske historie 1875-1894, I, Kampen mellem de to ting 1875-1885* (Odense: Odense Universitetsforlag, 1986), 44.

⁵⁸ Lorenz Rerup, *Danmarkshistorie, Bind 6, Tiden 1864-1914*, red. Søren Mørch (København: Gyldendalske Forlag, Nordisk Forlag A/S, 1990), 156.

love er beskrevet i §25: »I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven, og altid bør forelægges den følgende Rigsdag«. ⁵⁹ Det er værd at bemærke, at denne paragraf er helt magen til Junigrundlovens §30, ⁶⁰ og muligheden for provisoriske love var således ikke noget, der først kom med grundloven i 1866. Monrad bemærkede, at denne paragraf kunne bruges til at gennemføre provisoriske finanslove og at dette kunne give »[...] Anledning til stor Meningsforskellighed. Jeg antager, at det er Regeringens Mening med det udtryk, at Loven skal forelægges den følgende Rigsdag, at den maa forelægges *til Vedtagelse*, og at den bortfalder, dersom den ikke vedtages«. ⁶¹ Monrad kobede i sin betragtning §25 til §49 i udkastet, der mere specifikt håndterede udstedelsen af provisoriske love, og som var en afskrift af Novemberforfatningens §58. Den sagde bl.a: »Beslutningen skal forelægges for Folkethinget i den første der-paa følgende Samling, og afgjør samme, hvorvidt noget Ansvar skal gjøres gjældende for Rigsretten mod de Ministre, som have medunderskrevet Beslutningen« ⁶² og reducerede således §25 omfang. Himmelstrup redegør for, at man i debatten flere gange henviste til udkastets §49, som en forhindring for *carte blanche* udstedelse af provisoriske love, men ved senere udvalgsarbejde forsvandt udkastets §49 ganske enkelt. ⁶³ Dermed forsvandt den indskrænkede virkning §49, som *lex specialis*, ville have haft, og tilbage stod alene §25, der gav mulighed for at udstede provisoriske love – også uden senere vedtagelse i Rigsdagen.

I ingen af de generelle danmarkshistoriske værker der er blevet studeret i forbindelse med denne fremstilling er kongens rolle i ”spillet” om den gennemsete grundlov blevet berørt. Selv Neergaard, der beskriver forløbet ganske detaljeret, berører ikke Christian 9. som part i grundlovsdebatten. Kongen var næppe indifferent, men de kilder vi har til forhandlingerne kommer primært fra talerstole, i både bogstavelig og metaforisk stand, som kongen enten ikke kunne ytre sig fra

⁵⁹ Gengivet i Himmelstrup, *Lovgivning*, 47.

⁶⁰ ”Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849 (Junigrundloven)”, sidst redigeret 8. august 2012, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/danmarks-riges-grundlov-af-5-juni-1849-junigrundloven/>.

⁶¹ Himmelstrup, *Lovgivning*, 48.

⁶² ”Novemberforfatningen 1863”, sidst redigeret 8. august 2012, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/novemberforfatningen-1863/>.

⁶³ Himmelstrup, *Lovgivning*, 48-50.

eller som ikke er blevet ført til protokols. Ser man på forskningen er historien om den gennemsete grundlov da også overvejende fortællingen om, hvordan en række snu godsejere med Estrup i spidsen snød bonden J. A. Hansen. Kongen behøvede formentligt ikke at engagere sig, da han havde politiske støtter, som kunne gennemføre en politik der lå på linje med hans ønsker. I andre af samtidens indenrigspolitiske spørgsmål holdte Christian 9. sig ikke tilbage,⁶⁴ så hans manglende deltagelse i grundlovsdebatten var formentligt overlagt. Grundloven endte da også med at give kongen en rettighed, som blev anvendt i stort omfang de efterfølgende år. Paragraf 13 i den gennemsete grundlov starter »Kongen udnævner og afskediger sine Ministre« og fortsætter »Han bestemmer deres Antal og Forretningernes Fordeling imellem dem«.⁶⁵

Overordnet kan man sige, at den gennemsete grundlov har et ganske ramponeret renommé, til dels på grund af den måde ovennævnte paragraffer fandt anvendelse de næste mange år, men også fordi »Grundloven sagde intet direkte om magtbalancen mellem Folketing og Landsting og anviste ingen sikker vej til konfliktløsning«.⁶⁶ At 1866-grundloven var problematisk synes der i forskningen at være almen konsensus om, og det har i forbindelse med udarbejdelsen af nærværende undersøgelse kun været muligt at identificere én dissident. Ole Feldbæk opsummerede i positive vendinger de næste mange års kamp således: »Efter nederlaget i 1864 stod folkestyret over for at skulle vedtage en ny grundlov til afløsning af den storpolitisk mislykkede fællesforfatning fra 1855. Det blev indledningen til et halvt århundredes *opbygning* af en moderne politisk struktur med politiske partier og partiorganisationer og med de parlamentariske procedurer, vi grundlæggende lever under den dag i dag«⁶⁷ (min kursivering). I forhold til nærværende problemstilling, er det dog bemærkelsesværdigt, at der i for-

⁶⁴ Se f.eks. debatten om Hestgarden og Adjudanternes i 1866 og Hærloven det efterfølgende år, hvor kongen gik på tværs af politikerne i Povl Engelstoft, ”Den politiske udvikling 1864-70”, i *Det Danske Folks Historie VIII*, red. Aage Friis et al. (København: Chr. Erichsens Forlag, 1929), 34.

⁶⁵ ”Den gennemsete grundlov af 1866”, sidst redigeret 8. august 2012, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/den-gennemsete-grundlov-af-1866/>.

⁶⁶ Erik Strange Petersen, ”Den politiske udvikling 1864-1914”, i *Danmarks historie i Grundtræk*, red. Steen Busck og Henning Poulsen (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2000), 270.

⁶⁷ Ole Feldbæk, *Gyldendals bog om Danmarks historie* (København: Nordisk Forlag A/S, 2004), 231.

bindelse med den gennemsete grundlov var bred accept hos datidens politikere af kongens ret til at udpege sine ministre. Datidens politikere gav kongen et ganske stort råderum, men det synes litteraturen at se bort fra.

Provisorietiden

Det mest tilbunds gående værk om provisorietiden er Troels Finks *Estruptidens politiske historie 1875-1894* i to bind. Første bind har undertitlen *Kampen mellem de to ting*, og dækker perioden indtil 1885, mens andet bind med undertitlen *Provisorietiden* dækker den efterfølgende periode. Finks syn på Christian 9.s rolle bliver tydeligt tilkendegivet allerede i første afsnit om kongen. §11 i den gennemsete grundlov siger: »Kongen har med de i denne Grundlov fastsatte Indskrænkninger den højeste Myndighed over alle Rigets Anliggender og udøver den gennem sine Ministre«. ⁶⁸ Dette gengiver Fink troværdigt, og konkluderer derefter: »Dvs., at den højeste myndighed over land- og sømagten nu helt klart lå hos ministrene, og at der var klare grænser m.h.t. konges beføjelser til at erklære krig og slutte fred«. ⁶⁹ Fink ræsonnerede, at fordi der i en tilsvarende paragraf i Junigrundloven ikke indgik en sætning om ”ministrene”, så betød denne formulering, at magten nu lå hos ministrene. En fortolkning der ikke underbygges yderligere, og som kan synes lidt mærkværdig, da paragraffen i sig selv ellers synes ganske klar.

Hvidt gav Finks værk en meget positiv anmeldelse, ⁷⁰ og selvom Jespersen også var overvejende positiv konstaterede han dog også lettere lakonisk: »Det har tydeligvis været hans [Finks] ambition i en absolut form at fortælle historien om Estruptiden, som den nu tager sig ud for ham«. ⁷¹ Hvidts positive vurdering skal ikke alene tilskrives en politisk enighed med Fink, for hvor Hvidt i høj grad forholder sig direkte kritisk til kongen, så behandler Fink blot Christian 9. stedmoderligt. Kapitlet der bærer kongens navn udgør 15 sider af værkets 600 sider, og af disse sider udgør sagen om majestætsfornærmelse de fire (Kælder-næssagen, som kongen i øvrigt ikke var involveret i, da han var på et skib på vej mod Island), halvanden side går med en velkendt anekdote fra P. Vedels arkiv, et par sider om kongefamiliens frygt for revolution

⁶⁸ ”Den gennemsete grundlov af 1866”.

⁶⁹ Fink, *Kampen*, 40.

⁷⁰ Kristian Hvidt, ”Troels Fink: Estruptidens politiske historie”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 15. række, 3 (1988): 173-176.

⁷¹ Knud J. V. Jespersen, ”Troels Fink: Estruptidens politiske historie”, *Historie/fyske Samlinger*, Bind Ny Række, 17 (1987): 305.

og syn på *Slaget på fælleden*, samt et par sider om kongens og Bismarcks fælles forståelse af politik. Når kongens følelser for Lars Dinesen, der bevægede sig fra Venstre mod Højre, og prins Hans også bliver berørt, er der selvsagt ikke megen plads til at behandle eventuelle kongelige handlinger, så det undlader Fink ganske enkelt.

Det er værd at dvæle ved Vedels anekdote. Udenrigsministeriets direktør skrev i 1872 hvordan kongen ser på »diplomatiske poster, der udelukkende opfattes som kgl. hofembeder«. ⁷² Anekdoten udreder hvordan personer fra forskellige familier bliver vurderet i forhold til legationssekretærposten i Sankt Petersborg, og bærer tydeligt præg af, at Vedel fandt de kvaliteter der blev diskuteret irrelevante for en sådan stilling. Kunne en person der manglede et par fortænder blive udnævnt, hvis han fik forlorne tænder, eller hvad med prinsesse Alexandras pattebroder? Det kan synes useriøst med nutidens briller, og sådan så Vedel da også på det, men som tidligere nævnt havde kongen i udenrigspolitikken fortsat en politisk rolle at spille. I det lys kan man i det mindste forstå kongens handlemåde, for i hans øjne var diplomati i høj grad et spørgsmål om personlighed, flair, adeligt netværk og kongelig tillid – og kun i mindre grad et spørgsmål om akademiske meritter. En stor del af de dagbøger og personlige optegnelser der er adgang til fra slutningen af 1800-tallet kommer netop fra den nye akademiske elite, som Vedel tilhørte, og i deres meritokratiske verdenssyn kunne man kun tolerere kongens *ret* til at agere, men ikke hvordan denne ret udmøntede sig.

I tråd med dette fremhæver Fink to udenrigspolitiske kriser, der netop skyldes beslutninger i kongehuset. Den første omhandlede ophævelsen af Pragfredens paragraf 5, der skulle have sikret en afstemning i Slesvig om det nationale tilhørsforhold. Da Christian 9.s datter blev forlovet med hertug Ernst August, som gjorde krav på den Hannoveriske trone til irritation for Preussen, udnyttede Bismarck fornærmelsen og fik annulleret paragraf 5. ⁷³ Anden gang var da kongehusets *princesse terrible* Marie, gift med kongens søn, Valdemar, i 1891 gav Preussen panderynker, da hun orkestrerede et tilfældigt ”møde” i Danmark mellem den russiske zar, der deltog i Fredensborgdagene, og franske krigsskibe der anløb København samtidigt. ⁷⁴ Uanset hvor lidt

⁷² Fink, *Kampen*, 41. Anekdoten gengives ad verbatim i Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 104.

⁷³ Fink, *Kampen*, 176-184.

⁷⁴ Troels Fink, *Estrupidens politiske historie 1875-1894, II, Provisorietiden 1885-1894* (Odense: Odense Universitetsforlag, 1986), 146-158.

betydning man i forskningen har ønsket at tillægge kongehuset i slutningen af 1800-tallet, så viser de to begivenheder, at kongen opererede i en virkelighed, hvor royale handlinger havde en ganske konkret betydning, som også smittede af på det øvrige politiske system og embedsværket.

Finks værk er som tidligere nævnt det mest udtømmende om provisorietiden, og den overordnede fraskrivning af kongen som politisk aktør i den indenrigske kamp er ikke noget særsyn i forskningen. Selv historikere der med rimelighed kan forventes at være politisk uenige med Fink har tilsluttet sig fortællingen om kongen som nærmest irrelevant for den politiske kamp. Kiilerich introducerer kongen med følgende ord: »Christian IX ville aldrig have kunnet holde til omtrent tyve års forfatningskamp, hvis han ikke havde haft Jacob Estrup ved sin side«,⁷⁵ og Ditlev Tamm følger samme spor og placerer Estrup centralt, med kongen som et vedhæng der sporadisk kom med velmenende råd.⁷⁶ Christian 9.s eneste politiske handling under forfatningskampen var med jævne mellemrum at pege på en godsejer som konsilspræsident, og når man ser på de biografiske værker, er de i slutningen af 1800-tallet alene interesseret i de dynastiske forgreninger. En mulig forklaring på kongens manglende tilstedeværelse i litteraturen kan findes i faghistorikerens interessefelter. Slutningen af 1800-tallet har handlet om andelsbevægelse, Brandes, gryende industrialisering og *kampen mellem de to ting*. Udenrigspolitikken har været ”uinteressant”, da den alene har handlet om ikke at provokere naboen mod syd.

Europas svigermor

En stamtavle over Christian 9. viser hurtigt de europæiske forgreninger. Den ældste søn, Frederik, blev senere konge af Danmark, mens hans sønner blev henholdsvis rytterkongen Christian 10. og kong Håkon 7. af Norge. Christian 9.s ældste datter, Alexandra, blev gift med den engelske tronfølger (i 1863), der endte på tronen som Edward 7. Næste søn var Wilhelm, der blev konge af Grækenland med navn af Georg 1 (også i 1863). Dagmar blev gift med den senere zar Alexander 3. af Rusland under navnet Maria Fjodorovna (i 1866). Christian 9.s sidste to børn, Thyra og Valdemar, gjorde sig primært bemærket på den europæiske scene, da det var henholdsvis Thyras ægteskab og Valdemars hustru, som forårsagede de i sidste afsnit omtalte kriser.

⁷⁵ Kiilerich, *Estrup*, 27.

⁷⁶ Ditlev Tamm, *Konseilspræsidenten Jacob Brønnum Scavenius Estrup* (København: Gyldendal, 1996).

Som vist hidtil har man i historieforskningen ikke tildelt Christian 9. megen agens hvad angår det politiske spil, men det kan synes svært at komme udenom ham, når man ser på det dynastiske net der blev spredt over Europa. Men litteraturen er uenig: »Der er god grund til at standse et øjeblik allerede her ved Prinsesse Louises personlighed. Uden en så begavet og menneskeklog kvinde ved sin side gennem et langt liv, havde Christian 9. aldrig opnået sin senere, internationale placering og havde næppe heller set sig omgivet af en så opvakt børneflokk [...]«. ⁷⁷ Bramsens introduktion af dronning Louise er ganske typisk. Hvor de danmarkshistoriske værker sjældent berører dronningen, så flyder de semi-biografiske værker over med positive tilkendegivelser. Olden-Jørgensen beskriver hende som »smuk, begavet, dannet og energisk« og »Christian IX intellektuelt overlegen« og hvad angår den fyrstelige familieplanlægning så var det »et spil, som krævede overblik, energi og taktisk snilde, og dronning Louise besad alle kvalifikationerne«. ⁷⁸ Ønsker man at efterspore hvor disse positive ord stammer fra, henvises der til »Generelt: Udklip på KB (med mange nekrologer); Madol 1998«. ⁷⁹

Som det fremgår af årstallene ovenfor var Christian allerede godt på vej til at blive Europas svigerfar omkring tronbestigelsen. Dagmar var også oprindeligt blevet forlovet med den russiske tronfølger Nikolaj i 1864, men da han døde faldt hendes kærlighed på lillebroderen, den nye tronfølger, Alexander. Den tidligere refererede anekdote fra Vedel indledes med et afsnit om hvordan Christian kunne bede ministre vente udenfor, hvis han var sammen med sine børnebørn og »også under ordinære omstændigheder går familiehensyn ubetinget fremfor kongeplichterne«. ⁸⁰ Bramsen fortæller hvordan Christian lavede gymnastik med børnene hver morgen og selv underviste dem i tegning. ⁸¹ Hvis det står til troende er det bemærkelsesværdigt, da det ellers var dronning Louise, der var den kreative i huset, ⁸² men sammenholdt med Vedels anekdote er det næppe urealistisk at han satte familielivet højt. Hans aktive deltagelse i familielivet kunne således foranledige en til at tildele ham en del af æren for at det lykkedes at blive ”Europas svigerfar”, men æren for dette er tilfaldet dronningen alene.

⁷⁷ Bramsen, *Glückborg*, 87.

⁷⁸ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 85-88.

⁷⁹ *Ibid.*, 205.

⁸⁰ Fink, *Kampen*, 40.

⁸¹ Bramsen, *Glücksborg*, 101.

⁸² Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 86.

Udover betydningen af Christian 9.s kloge hustru og den strålende børneflokk,⁸³ mener Olden-Jørgensen at skiftet til afholdt regent kan tidsbestemmes ret præcist til 1888-1890.⁸⁴ Det er bemærkelsesværdigt, da kongen i den udlægning således blev afholdt af både folket og oppositionspolitikere inden provisorietiden var ovre og inden selve systemskiftet – men samtidigt først over 25 år efter hans børn faktisk havde indfundet sig i de europæiske hovedstæder. Der er blevet argumenteret for, at grunden til Christian 9. endte med at blive værdsat var, at kongegerningen er »en branche, hvor anciennitet ofte naturligt fører til popularitet«.⁸⁵ Det er en bekvem forklaring, da den underbygger historien om kongen der ikke udførte en særlig gerning, udover at vedblive med at trække vejret.

Hvor dronningen i høj grad får positive ord med på vejen af litteraturen, står de negative ord i kø når det kommer til kongen. Udtryk som den »gamle, stokkonservative«,⁸⁶ »blodfattige, usikre, af halvt-tysk afstamning«⁸⁷ følger Christian rundt i litteraturen og da man, trods alt, ikke har ønsket at kalde ham dum er litteraturen fyldt med alt fra insinuationer, anekdoter⁸⁸ og faktuelle fejl om Christian 9.s uformåen. Et eksempel på dette, er den beskrivelse Olden-Jørgensen giver af Christian 9.s indsats under treårskrigen: »hans lille deling (150 mand) [kom] aldrig i kamp«.⁸⁹ Med 150 mand under sig, er der ikke tale om en deling, men en eskadron. Hvordan halvandet hundrede gardere til hest, der kommanderes af en 30-årig eskadronchef skal betragtes som noget småt eller lille må stå hen i det uvisse. Målet her er ikke at påpege en banal fejl, men at illustrere hvordan man i litteraturen, bevidst eller ubevidst, har valgt at nedklassificere Christian 9.s præstationer. Omvendt er det med Louise, der løftes op på en piedestal. Hun malede og spillede musik, og var dygtig til det, hun kendte sin plads og overgik aldrig hendes mand offentligt, hun sørgede for at få hendes børn opdraget godt til at begå sig i fyrstelige kredse og giftet ind i europæiske kongehuse. Louises opførsel var som taget ud af tiden før 1848, men alligevel er hun i litteraturen ikke blevet rubriceret som reaktionær, gammeldags, stokkonservativ eller halv-tysk, selvom hun blev født markant mere sydligt end Christian 9.

⁸³ Bramsen, *Glücksborg*, 120.

⁸⁴ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 54.

⁸⁵ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 107.

⁸⁶ Petersen, *Udvikling*, 277.

⁸⁷ Hvidt, *Danmarkshistorie*, 123.

⁸⁸ For en hel samling, se Bramsen, *Glücksborg*, 121-124.

⁸⁹ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 27.

På samme måde som kildegrundlaget er sparsomt, når det kommer til Louises kvalifikationer, synes kildegrundlaget for den udtalte kritik af Christian 9. også at være ganske sparsomt. En kritisk stemme kommer dog med kildeangivelse hos Madol, hvor den franske gesandt i København, Dotézac, i 1848 skrev: »Han har en tiltalende optræden og en elskværdig karakter – *men ringe dannelse og en middelmådig ånd!* Hans sympatier er formet under indflydelse af den familie, i hvis kreds han befinder sig – frem for alt under hans gemalindes, der i sin stærke uvilke mod Frankrig er en fuldblods Hesser. Prins Christian er som sin hele familie Rusland meget hengiven«. ⁹⁰ Det er svært at vide, hvorvidt Christian tilskrives en ringe dannelse og ånd fordi det faktisk var tilfældet, eller fordi han havde anti-franske sympatier. Med tanke på de fransk-russiske relationer anno 1848 kan man hælde til den sidste forklaring, især da den franske militærattaché i København 45 år senere med en vis benovelse beskriver Fredensborgdagene i indberetninger til det franske udenrigsministerium. ⁹¹ Christians anseelse – og mangel på samme – i udlandet kan synes at have vekslet i takt med stormagternes indbyrdes forhold. Som karaktervidner er de problematiske.

Ser man på de danske kilder kan der umiddelbart være tendens til politisk slagside, jf. Grethe Jensens kommentar om 1800-tallets skrivelyst. Eksempelvis udgøres Møllers danske kilder omkring tronbestigelsen af materiale fra (nationale)liberale A. F. Krieger, M. P. Bruun, C. N. David og Georg Brandes med C. C. G. Andræ som eneste moderate stemme, der ikke stod i et modsætningsforhold til kongen. ⁹² Ser man på Finks kildehenvisninger inkluderes imidlertid alt fra Høgsbro og Ploug til Nellesmann og Skaføgaards arkiv og mange andre, ⁹³ og hverken Bramsen eller Olden-Jørgensen har haft til formål at desavouere Christian 9. da de påbegyndte deres bøger.

Konklusion

Overordnet set har man i forskningen ikke levnet Christian 9. et særligt stort råderum. Vejen til tronen var præget af »storpolitik, tidsånd og biologiske tilfældigheder« og hvor andre personer på dette tidspunkt havde mulighed for at påvirke historien, var Christian en brik uden vilje der blev rykket rundt med efter forgodtbefindende. Omkring selve tronbestigelsen falder kongen ind i en traditionel debat

⁹⁰ Madol, *Christian*, 39.

⁹¹ Bramsen, *Glücksborg*, 132-140.

⁹² Møller, *Helstatens II*, 267-268.

⁹³ Fink, *Kampen*, 305-315.

mellem aktør og struktur. Hvor Neergaard tildelte kongen et vist råderum, som han søgte at udnytte mest muligt, betragter Møller ham som en rolle, der ikke havde nogen betydning for historiens gang. Selv ved udarbejdelsen af den reviderede grundlov, der gav kongen den magt, som senere holdte godsejerne i regeringen, var han heller ikke en aktør, som påvirkede historien. Efter lidt krusninger i 1866 og 1867 er Christian 9. i den indenrigspolitiske debat blevet skrevet ud af historien. Derimod anerkender man i forskningen, at han udenrigspolitisk havde en vis indflydelse, men da Danmarks udenrigspolitiske råderum var stærk begrænset var kongens muligheder for at føre udenrigspolitik også begrænset. Dansk udenrigspolitik var i slutningen af 1800-tallet synonymt med dansk Tysklandspolitik, og de gange kongehuset gjorde sig bemærket var ved to episoder der forværrede forholdet til Tyskland. Man har i forskningen tildelt kongen et ansvar for disse begivenheder og dermed underbygget billedet af ham som lettere uduelig, hvilket ikke er helt rimeligt, al den stund at han ikke var skyld i krisernes opståen og faktisk søgte at glatte ud. De biografiske værker, der er blevet behandlet, har i høj grad lænet sig op ad den eksisterende faglitteratur når det kommer til Christians politiske indflydelse. På familiefronten har biografierne, selv dem skrevet af faghistorikere, haft et præg af ugebladsjournalistik, hvor de enkelte aktører har fået tildelt roller, som de har levet sig ind i hele livet. Christian 9. har her, med afsmitning fra den øvrige litteratur, fået rollen som det perifere familiemedlem, der godt nok ikke har nogen betydning, men bør inviteres med alligevel.

Skal man give et bud på, hvorfor Christian 9. er blevet skrevet ”ud af historien” skal forklaringen formentligt findes i to delvist overlappende forklaringer: Den radikale historikertradition og *the whig interpretation of history*. Møllers fremstilling af historien er åbenlyst *whiggish*; historien er en march mod det moderne konstitutionelle monarki med folkestyre og personer som går imod denne udvikling må selvsagt blive betragtet som intellektuelt underbemidlede. Denne udlægning følger Hvidt, hvilket han giver klart udtryk for: »Historien er ikke blot en beretning om stadige fremskridt. Det kan også gå baglæns«. ⁹⁴ Man fornemmer et klart ”desværre” i det citerede. Hvidt ligger på samme måde som Møller vægt på folket som bærende for historien, og når Hvidt også i diskussionen er blevet inddraget gentagne gange, er det fordi hans overordnede fortælling er så repræsentativ for historieskrivningen der præger Christian 9.s råderum. Hvidts historie om den lidt

⁹⁴ Hvidt, *Danmarkshistorie*, 150.

ubegavede konge, der ikke rigtig forstod folket og som ikke havde indflydelse på historiens gang er hvad man kan betragte som *mainstream*. I modsætning til Møller og Hvidt interesserer Fink sig ikke ganske enkelt ikke for kongen. For ham er det primære også folkets kamp, og på samme måde som de konservative Kiilerich og Tamm betragter Fink ikke kongen som en del af kampen.

Sat på spidsen kan man sige, at Christian 9. er blevet betragtet som en ligegyldig anakronisme i fortællingen om det danske folkestyre, og da han kildemæssigt ikke har haft mulighed for at forsvare sig, er han blevet ignoreret. Som Olden-Jørgensen afslutningsvist siger, så var Christian 9. ikke »en leder« da »han manglede den vilje til magt, der skaber både statsmanden og tyrannen«. ⁹⁵ I betragtning af, at såvel folkestyret som det glücksborgske kongehus blomstrede i Christian 9.s regeringstid var kongens ageren måske netop det, som landet havde brug for.

SUMMARY

Christian IX - From Protokollprinz to father-in-law of Europe

This paper is a historiography of Christian IX, king of Denmark between 1863 and 1906. The main hypothesis is that the actions of Christian IX have been sidetracked in the overall narrative provided by Danish historians. To investigate this, the paper analyses how much agency Christian IX has been assigned in five phases of his life, from the debated appointment as heir to the throne, through the accession, the revised constitution and constitutional struggle to the almost cozy appreciation as the father-in-law of Europe. The paper concludes, that historians and biographers have treated Christian IX as a mere extra on the train of history, and somewhat unjustly have drawn an unfounded caricature of the first king on the Danish throne from the House of Glücksborg. Partly due to a focus on the *people* as driver of history, partly due to a slightly Whiggish tendency to discount characters that acted in ways opposing the current - considered final - liberal constitutional monarchy.

⁹⁵ Olden-Jørgensen, *Prinsessen*, 108.

Litteraturliste

Albrechtsen, Esben. ”Nogle betragtninger over statsret og politik i senmiddelalderen”. I *Danmark i senmiddelalderen*, redigeret af Per Ingesman og Jens Villiam Jensen, 182-195. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1994.

Bagge, Povl. ”Erik Møller: Helstatens Fald 1855-64”. *Historisk Tidsskrift*, Bind 11. række, 6 (1960): 105-110.

Bjørn, Claus. ”Den uløselige knude 1852-1864”. I *Dansk Udenrigspolitik Historie, Bind 3*, red. Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen. København: Gyldendal Leksikon, 2003.

Danmarkshistorien.dk. ”Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849 (Junigrundloven)”. Sidst redigeret 8. august 2012. <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/danmarks-riges-grundlov-af-5-juni-1849-junigrundloven/>.

Danmarkshistorien.dk. ”Den gennemsete grundlov af 1866”, sidst redigeret 8. august 2012, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/den-gennemsete-grundlov-af-1866/>.

Danmarkshistorien.dk. ”London-traktaten 8. maj 1852”, sidst redigeret 8. august 2012, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/london-traktaten-8-maj-1852/>.

Danmarkshistorien.dk. ”Novemberforfatningen 1863”, sidst redigeret 8. august 2012. <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/novemberforfatningen-1863/>.

Engelstoft, Povl. ”Den politiske udvikling 1864-70”, i *Det Danske Folks Historie VIII*, redigeret af Aage Friis, Axel Lindvad, M. Mackeprang. København: Chr. Erichsens Forlag, 1929.

Fabricius Møller, Jes. ”Biografien som moderne genre”. *Historisk Tidsskrift*, Bind 109, 18. række bind VI (2009): 504-512.

Fabricius Møller, Jes. ”Junigrundloven og parlamentarismen”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 108, 18. række bind V (2008):197-209.

Jes Fabricius Møller, "Krigen i 1864", *Historisk Tidsskrift*, Bind 111, hæfte 1 (2011): 240-246.

Feldbæk, Ole. *Gyldendals bog om Danmarks historie*. København: Nordisk Forlag A/S, 2004.

Fink, Troels. *Estruptidens politiske historie 1875-1894, I, Kampen mellem de to ting 1875-1885*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1986.

Fink, Troels. *Estruptidens politiske historie 1875-1894, II, Provisorietiden 1885-1894*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1986.

Friis, Aage. "'Under Junigrundloven' og dens forfatter". *Historisk Tidsskrift*, Bind 9. række, 1 (1918): 89-128.

Himmelstrup, Jens. *Den provisoriske lovgivning i Danmark*. København: Nyt Nordisk Forlag, 1948.

Hvidt, Kristian. "Troels Fink: Estruptidens politiske historie". *Historisk Tidsskrift*, Bind 15. række, 3 (1988): 173-176.

Hvidt, Kristian. *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie 1850-1900*. Redigeret af Olaf Olsen. København: Nordisk Forlag A/S, 1990.

Jensen, Grethe. "Politisk biografi". *Historisk Tidsskrift*, Bind 15. række, 6 (1991): 76-91.

Jensen, N. P. *Generalfeltmarskal Grev von Moltke*. København: Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri, 1892.

Jespersen, Knud J. V. "Troels Fink: Estruptidens politiske historie", *Historie/Jyske Samlinger*, Bind Ny Række, 17 (1987): 303-306.

Jørgensen, Claus Møller. "Tom Buk-Swienty: Dommedag Als 29. juni 1864". *Temp – Tidsskrift for historie*, Nr. 1 (2010): 185-197.

Kiilerich, Ole. *Politikeren Estrup og hans konge*. København: Gyldendal, 1975.

Lévi-Strauss, Claude. *La Pensée sauvage*. Paris: Plon, 1962.

- Madol, Hans Roger. *Christian IX, Europas svigerfar*. København: Aschehoug, 2006.
- Møller, Erik. *Helstatens fald, Bind I + II*. København: G. E. C. Gads Forlag, 1958.
- Neergaard, Niels. *Under Junigrundloven, Bind II, Del 2*. København: Gyldendalske Boghandel, 1916.
- Olden-Jørgensen, Sebastian. *Prinsessen og det hele kongerige*. København: G. E. C. Gads Forlag, 2003.
- Petersen, Erik Strange. "Den politiske udvikling 1864-1914". I *Danmarks historie i Grundtræk*. Redigeret af Steen Busck og Henning Poulsen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2000.
- Politiken.dk. "Hemmeligt arkiv: Kongen tilbød Danmark til tyskerne efter 1864", sidst redigeret 18. august 2010, <http://politiken.dk/kultur/article1038865.ecc>.
- Pollak, Oliver B. "The Biography of a Biographer: Hans Roger Madol (1903-1956)", *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, 78:1 (2003): 74-85.
- Rerup, Lorenz. *Danmarkshistorie, Bind 6, Tiden 1864-1914*. Redigeret af Søren Mørch. København: Gyldendalske Forlag, Nordisk Forlag A/S, 1990.
- Sjøqvist, Viggo. "Erik Møller: Helstatens Fald. I-II". *Historie/Fysiske Samlinger*, Bind Ny række, 5 (1959): 96-103.
- Skovmand, Roar. *Danmarks Historie, Bind 11, Folkestyrets Fødsel 1830-1870*. Redigeret af John Danstrup og Hal Koch. København: Politikens Forlag, 1971.
- Tamm, Ditlev. *Konseilspræsidenten Jacob Brønnum Scavenius Estrup*. København: Gyldendal, 1996.
- Thomsen, Niels. "Biografiens nye bølge – en skæv sø?", *Historisk Tidsskrift*, Bind 16. række, 6 (1997): 412-429.